

"וזאת רוחי אתן בקרבכם" (לדרכה של תנועת התשובה הציונית)

קיימת התעוררות בקרב הציבור הציוני-דתי לפעילות של החזרה בתשובה בקרב הציבור החילוני. תופעה זו נהיית משמעותית דיה בכדי שנוכל לנתח את מאפייניה, ואף את חיפושי הדרך והאופציות השונות העולים מקרבה. כוונתי העיקרית במאמר זה היא להביע את עמדתי האישית ביחס לנעשה, ובעיקר ביחס למה שראוי לעניות דעתי לעשות בתחום הזה, הן מהבחינה הערכית-עקרונית והן מהבחינה המעשית. אין ביכולתי להתייחס לכל מה שנעשה, כי לא הכול ידוע לי, משום שמטבע הדברים יש להצלחה פנים רבות וגם משום שאי אפשר לקבוע מסמרות בעניינים אלו, השייכים למעמקי הנפש, ולומר עשו כך ואל תעשו כך.

א. המצווה

בחלק מהחוגים הציוניים-דתיים קיימת רתיעה מעצם ההתעסקות בהחזרה בתשובה, מטעמים שונים.

יש הסבורים שאין אנו מסוגלים להתמודד עם עוצמתה של החילוניות, או שהרצון להחזיר בתשובה מביע התנשאות כי "אנחנו לא מיסיונרים/חרדים", או שיש די והותר בעיות בווערות בתוכנו פנימה שצריך לפתור אותן בטרם ניגש לציבור החילוני, או ש"לא איכשר דרא" לקבל דברי תורה.

אף על פי שיש מקום להתייחס באופן פרטני לכל אחת מהטענות האלה, נראה שאפשר לחסוך מאתנו את הדיון, מאחר וההחזרה בתשובה היא מצווה מן התורה שאין להימלט ממנה, הלוא היא מצוות "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט, יז). וכך ניסח זאת הרמב"ם (הלי דעות ו ז): הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצווה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר: "הוכח תוכיח את עמיתך". הנכון הוא לדון על אופן קיום המצווה אך לא על עצם חיובנו בה.

ב. הצימאון

כל המתבונן בחברה הישראלית מאז ראשית ימיה של המלחמה שהחלה בראש השנה תשס"א, אינו יכול שלא להבחין בצימאון האדיר למשמעות הקיים בקרב הציבור הרחב. אין היום צורך ליצור את הביקוש לרוחניות. אנו היום עומדים במצב של גירעון בהיצע. חיפושי הדרך מעיפים את נפשות בני ישראל לכל עבר, עד כדי כך שבאופן פרדוכסלי מתפתחת גם נטייה לבלימת החיפוש, משום שהוא מורגש כאיום על היציבות הנפשית של בני הנוער. ניסיון נואש נעשה על ידי הממסד על מנת לחזק את תסמונת "הראש הקטן" הישראלי, שאינו מביט מעבר לסיפוק צורכי חייו המידיים¹. אבל בקשת המשמעות לחיים מחלצת מתחת לשטיח את השאלות הכואבות, והדור ממשך לחפש.

1. הביטוי הפוליטי לייאוש זה קם בדמות מפלגת הלא-כלום "קדימה", המכריזה בריש גלי על קץ עידן האידיאולוגיות.

אובדן הדרך וחיפוש הדרך אינם מובילים בהכרח אל היהדות. כשהדור צמא, הוא מוכן לשתות מכל מעיין שיזדמן בדרכו, גם אם אלה מים דלוחים או מורעלים. הרגישות לפיתויי השיטות הרוחניות למיניהן או לריגושי החיים היותר קיצוניים הולכת וגדלה. **המחשבה הנאיבית שהחילונית עומדת לקרוס ולפנות את מקומה לדתיות, אין לה על מה להתבסס.** אבל בהחלט נכון הדבר שאנו נתונים בתקופה של פתיחות לב, שראוי לתת את הדעת עליה. כמובן, רבים הם גם אלה שטוב להם עם מה שהם, ואינם מבקשים לשנות את מהלך חייהם. אלא שגם אצלם המאורעות המדיניים ותחושת חוסר הביטחון מהווים גורם לחוסר יציבות.

ג. הגישה

יש להבין את המפגש עם הציבור החילוני כמימושה של הזדמנות נדירה שאותה נותנת לנו ההשגחה העליונה להשלים את זהותנו היהודית. **אין לראות בחילונית תופעה מקרית, שכשתחלוף מן העולם נשוב להיות מה שתמיד היינו,** דתיים קלאסיים. הקדוש ברוך הוא עשה את עם ישראל בזמן הגאולה - חילוני. זוהי המשמעות הריאלית של המאמר: "בעקבות משיחא חוצפא יסגא". היקף התופעה הוא אדיר, גם בקרב עם ישראל פנימה, וגם בביטויה האוניברסלי, בדמות החילון בעולם כולו. לימדנו המהר"ל מפראג ש"הדברים הגדולים אינם במקרה קרה", כך שיש לראות במהלך החילון מימוש של כוונה עליונה של ההשגחה, שאם לא ניטיב להפיק ממנה את משמעותה האמיתית, יתמידו ייסורינו. למדנו מתורתו של הרב קוק זצ"ל שמקור החילון בתביעות נפשיות ונשמטיות אידיאליות שלא באו לסיפוקן בקרב החברה הדתית הקלאסית, ושכל עוד לא נדע להכיר את הגרעין האידיאליסטי שבדעות ובהתנהגויות המקולקלות, לא רק שלא נשיב את העם בכללו בתשובה², אלא שגם לחברה הדתית יחסרו הערכים החיוביים שבאו לידי ביטוי יותר מושלם בחברה החילונית. יוצא, **שעל הדתיים ועל החילוניים כאחד לשוב בתשובה.** אלה יתרמו את הטוב שבהם, דהיינו תורה ומצוות ויראת שמים, ואלה יתרמו את אהבת החיים, את המחשבה החופשית ועוד. מתוך כך ייבנה הטיפוס היהודי העתידי הכולל את כל ערכי ישראל בסיוע זה-א-להית, שהרב קוק כינה בשם "הקודש העליון"³.

נרחיב מעט. **החילונית המודרנית אינה מתחילה בגסות הרוח או באובדן דרך,** אף על פי שאלה נראים רבות על פני השטח. יש כאן בשורש משהו עמוק הרבה יותר, שאיננו תמיד מורגש על ידי הנפשות הפועלות, והוא **שהקודש שבטבע תובע את עלבוננו.** הסופר א"ב יהושע, מראשי הזרם החילוני המיליטנטי, הציג את משנתו בספרו "בזכות הנורמליות". הנחת היסוד של שיטתו היא שמאחר ויצאנו מן הגלות, עלינו לחזור להיות "נורמליים", כלומר חילוניים. בתור קליפה המכסה על הפרי, תואמים דבריו את הנאמר על ידי הרב קוק (אורות הקודש ח"ב, הקודש הכללי, פרק כג):

רז התנועות העכשוויות (=סוד החילונית) הוא בכך שהקודש... תובע את הדקיון (=המשפט) של הטבע, הפשטות, הבריאות, הנורמליות של החיים, בהרגשה בשכל, בהתפעלות.

2. אף שמצבי משבר בהחלט עשויים להרבות את הנהייה אחרי הרוחניות בהיקפים נרחבים, אין ביכולתם להביא לשינוי בסיסי של הנורמה הבסיסית של התרבות הישראלית.
3. עיי אורות, עמ' ע-עב.

הדברים מחוברים אל שיטתו הכללית של הרב, המבחינה בין שני סוגים של קודש: האחד, "הקודש הרגיל", הדתי, הלוחם עם הטבע; והשני, "הקודש שבטבע", המנביע בסתר את התנועה החילונית. המפגש בין החילונים לדתיים הוא אפוא בסתר מהלך מונותיאיסטי של חיבור קודש בקודש. ברור שאי אפשר להשתמש בידיעה זו בתור מדרך לפעילות מעשית, אבל חשוב שהגישה הבסיסית של הפועלים בשטח תהיה בנויה על יסוד ההכרה הזאת⁴.

ד. קירוב לבבות או קירוב רחוקים

עולה מהדברים שאי אפשר לומר שהדתי קרוב יותר אל ה' מהחילוני מפני שהוא קיבל תורה והלה לא קיבל אותה, שהרי בתחום הקודש שבטבע החילוני מקורב יותר. דוגמאות לדבר: החוש לאסתטיקה, לאהבת הטבע, לדישה לאי-תלות כלכלית בחסד הממסד, בקשת המימוש העצמי, בריאות הגוף ועוד, הממומשים יותר בציבור החילוני מאשר בציבור הדתי. מכאן שאין אנו עוסקים ב"קירוב רחוקים", שמשמעותו הוא שאני קרוב והשני רחוק, ואני בא לעזור לו להיות כמוני. אלא **שנינו באים להתקרב ביחד אל ה', כשאנו מפרים אחד את השני בטוב שיש בנו.** זהו "קירוב הלבבות" זה לזה עם זה אל אבינו שבשמים. לפי זה, **אין ערך לפסילה גורפת של עולמו הקודם של המתקרב**, שכן אין כאן צד אפל וצד מאיר, כי אם עולמות המעשירים זה את זה. מלבד זאת מתפתחת בשנים האחרונות מגמה של "חזרה בתשובה בבית", שלא כגל הקודם, שדרש פעמים רבות מהמתקרב ליהדות להתנתק מחברתו וממשפחתו. החברה הישראלית נוחה היום יותר לקבל "תוספת יהדות".

ה. כבוד הדת

קיים ויכוח בציבור הדתי-לאומי על הדרך המעשית שבה יש לנקוט. האם לאמץ שיטות בסגנון פרוטו-חב"די כדוכני יהדות, או פרוטו-"ערכים" כסמינריונים, או פרוטו-ברסלב כגון הווי קרליבך, או אליטיסטי כגון "נתיבות אמונה", או מודרניסטי כגון שידורי רדיו ואינטרנט, או פרטני כגון "פנים אל פנים" ועוד.

נראה לי שיש נקודה שלא זכתה לתשומת הלב הראויה. מפיצי היהדות נתפסים בסופו של דבר כספקי שירות בחברה הצרכנית. כשם שכל אדם זקוק לסיפוק צרכיו החומריים ואף התרבותיים, כך צורך האדם רוחניות או פולקלור. כאשר מוכן יהודי "רחוק" להניח תפילין או להדליק נרות שבת, או לשמוע קלטת, או לקרוא רעיון על פרשת השבוע, הוא עושה זאת לא משום שהוא חש צורך אמיתי לרוחניות, אלא שהוא מכיר בו כצורך סובייקטיבי. אם הוא ישאל את עצמו מי רציני באמת, מי הוא זה שמוסר את הקריטריונים הערכיים האולטימטיביים, הוא יצביע על האליטות השולטות היום בציבור: התקשורת ומערכת המשפט. בסופו של דבר, חיים יבין או אהרון ברק הם יותר "רציניים" מהיהדות שהוא צורך יום יום מאת הדתיים הנחמדים מאוד שהוא פוגש.

במילים אחרות, יש לפעמים ש"קיום הדת" עוקף את המדרגה הראשונה של "כבוד הדת", במינוח של הרב קוק. **עלינו להשיב את כבוד הדת תחילה, אם אנו רוצים שהחזרה בתשובה תפעל גם לשינוי בנורמות היסוד של החברה.**

4. **הערת המערכת:** בהקשר זה, חשוב להפנות למאמרים ביצ'הרי' יח, על הרלוונטיות של מאמר 'הדור' לדורנו.

זעת א-להים אמיתית גם לא תצמח ממהלך של תשובה שלא ילווה בצלילות הדעת, תוך כדי בחינה של כל הערכים, הן של היהדות פנימה והן של החברה החילונית. זו הסיבה העמוקה לכך שהרב צבי יהודה קוק זצ"ל לא היה דוחק את המתקרב לקיום מצוות מידי. לא מפני קרירות הלב, ולא מפני הביישנות, כי אם משום **שחובה מהותית היא לתת מקום לכל בירורי הנפש**, וזה לוקח זמן.

1. פירמידה

מתבקש מכך שנקבע לעצמנו את היעד לא רק של החזרת יחידים רבים בתשובה, כי אם של **שינוי הנורמה הבסיסית של התרבות בישראל.** לשם כך צריך להעמיד בראש פירמידת הפעילות **שיח ציבורי-ערכי המסוגל להתמודד ישירות עם הגובה היותר עליון של השיח בחברה הישראלית.** לא תמיד יודע האדם ההמוני להסביר את אשר שמע מפיו ראשי הציבור, אבל יודע הוא להתרשם מהלך הרוח השולט. חייבת אם כן להתפתח הפצת יהדות ברמה גבוהה, באופן לא מחתרתי. יש לתבוע את לקיחת האחריות על ידי המערכות הממלכתיות על העמקת שורשיה היהודיים של החברה הישראלית, כחלק מהאסטרטגיה הכוללת של החזרה בתשובה. העמדת היכולת להתמודד עם השיח החילוני, האקדמי והתיאורטי, איננה עומדת בתחרות עם כל היוזמות האחרות, הפופולריות. אדרבה, רק אז הן מקבלות את מלוא עצמתן, כשנוצרת מעין פירמידה של פעילות, הפועלת באופן אורגני, כשכל אחד מוצא את עצמו בעמדה זו או אחרת: דוכן, הרצאות, פנים אל פנים, כתיבה, שירותי קהילה, שבתות מאורגנות, חברים מקשיבים ועוד, כל אחד לפי כישורו האישי.

אין לפסול שום פעילות. החיים מורכבים מהיבטים שונים, כשכל אחד מוצא את עצמו מחובר יותר לסוג מסוים של פעילות, התואמת את שורש נשמתו. **אלא שחייבת להתפתח תודעה החורזת את כל המפעל, שלפיה אנו עסוקים בשינוי ערכי האמנה החברתית הישראלית,** ושמשום כך עלינו לתת את הדעת לעומקו של השיח החילוני, על מנת להציע לו תכנים שישתוו לו.

2. השטח

ברוך ה' קיימות יוזמות רבות, וברכה רבה בהן. אך עדיין קיים קושי בזמינות הנפשית של רבים להתגייס לעזרת ה'. ביוזמה משותפת של כותב שורות אלה ושל ר' מאיר שוורץ, ובעזרתם של מספר ארגונים (ראש יהודי, נהורא, מעייני הישועה וה-OU), קמו בשנים האחרונות **סדנאות להכשרת מרצים ושליחים** מתוך הציבור הדתי בעבור הציבור החילוני. מן הראוי הוא שבצידה של כל ישיבה גבוהה וישיבת הסדר תקום תכנית הכשרה מעין זו, כמסלול אופציונלי, בדומה למסלולי ההוראה ובעידוד ראשי הישיבות, בתור מפעל אידיאליסטי. יוזמה מעין זו כבר קיימת בישיבת ההסדר של אש התורה.

על תכנית כזו לכלול הרצאות מטובי בעלי הניסיון בתחום קירוב הלבבות. יש לעסוק בשלושה נושאים: הגישה, התכנים והכלים.

1. הגישה - כוללת את לימוד הסוגיה של משמעות החילוניות בימינו ומקומה במהלך הגאולה.
2. התכנים - רבים מתוכנו הם בעלי השכלה תורנית ואמונית במידה כלשהי. אך דא עקא, שבבואם לדבר בפני הציבור הכללי, הם מרגישים שחסרות להם ידיעות רבות הן מהבחינה התורנית והן בתחום התרבות הכללית. בייחוד נכון הדבר בסוגיות שהן קרדינליות בציבור החילוני, אך אינן נלמדות בכל היקפן בציבור הדתי, אם בכלל, כגון דתות המזרח והמערב,

המתירנות המינית, המדע מול התורה, הפילוסופיה, הגזענות והלאומיות, הכלכלה, מדעי המדינה, הפסיכולוגיה ועוד. אף תכנים תורניים חסרים לפעמים, כגון תורת הקבלה, המהווה גורם משיכה רב עוצמה בימינו. לו ניתן היה, אפשר היה לנצל את הסדנאות האלה להשלמת הידע החסר, אך במציאות זה לא ניתן משום שהיה נדרש זמן רב. אבל אפשר להעשיר במעט את השומעים, ולתת את הכלים ואת ההפניות לספרות הרלבנטית בכל נושא. צריך לחבר מערכי שיעורים לדוגמא, קלטות וכדומה.

אסור שתיווצר "חלישות הדעת" מפני חוסר הידע. אדרבה, הצורך למתן תשובות לשאלותיו של הציבור הכללי יש בו כדי לדרבן את הדחף להשתלמות של הפעילים.

3. הכלים - הם כל המיומנות הטכנית שיש לרכוש לשם המפגש עם הציבור הכללי. אין להשתמש בשיטות פסולות של שטיפת מוח או דמגוגיה. כמו כן יש לשנן את הוראת הזי"ל: "למד לשונך לומר איני יודע". יחד עם זאת, הכלים הדידקטיים, הרטוריקה, העמידה בפני קהל, ההומור, הענווה, כיצד להציג טקסט, עזרים טכניים, הקשר החי עם הציבור, הליווי; כל אלה דורשים התייחסות מיוחדת, הכוללת גם הזמנה להצטרף לפעילות קיימת ותמיכה של המערכת המכשירה.

ח. הקליטה

קליטתם החברתית של המתקרבים ליהדות עדיין לוקה בחסר. המוסד היחיד בציבור הדתי-לאומי הקולט במסגרת לימודית מעמיקה ומלאה את הבאים מקרב הציבור החילוני הוא "מכון מאיר" בירושלים. יוזמות חדשות קיימות בשלבים התחלתיים בלבד. נראה שעדיין לא הפנימו ראשי הציבור הזה ונציגיו, שיש ביכולתם לחולל מהפכה תרבותית במדינה, ושעל כן יש לטפח מוסדות כאלה בתור מנוף מרכזי לשינוי כל ערכיה של החברה הישראלית.

אך **רבות ניתן לעשות גם בקהילה**. רבים מתוכנו נמצאים בקשר מתמיד ויומיומי עם חילוניים, בעבודה ובצבא. כל אחד מאתנו למד תורה אפילו מעט. אין כל מניעה להזמין חברים ללימוד משותף, אפילו בקבוצות קטנות, או לעשות את השבת ביחד. אין טוב מהמגע הישיר כדי לשבור את קרח הדעות הקדומות.

תשומת לב מרובה יש להקדיש למקרים של חזרה בתשובה של בני זוג. פעמים רבות אחד מבני הזוג מתקרב לבדו, בלי שותפות של השני. מתחים רבים נוצרים ביניהם, שאין לפתור אותם רק על ידי ידענות הלכתית. פעמים רבות קיים מטען פסיכולוגי עצמאי בין בני הזוג, שהשאלה הדתית משמשת כתירוץ להעצמתו. כדאי להיות קשוב לכך, ולא לנסות באופן מידי לתת פתרונות הלכתיים. לקשר החי עם משפחה דתית יש חשיבות מרובה בהענקת הסתכלות בריאה על חיי הקדושה. לפעמים היעדר ידיעה בהלכה אצל בני זוג ששניהם חזרו בתשובה מביאה לידי מתחים מיותרים. טוב להציע בפשטות שכל התלבטות תיפתר על ידי פנייה לרב שהמשפחה תאמץ בתור הפוסק הקבוע שלה.

ט. פרטיות

הנהייה אחרי הדת נובעת פעמים רבות מצימאון רוחני האופייני לחברה במשבר. **אין זה תמיד בריא שהתקרבות אל ה' תנבע ממצוקה אישית**. בקשת הרוחניות משתלבת יפה בתופעה המודרנית של הנרקסיזם הרוחני, שהיא סוג של אגואיזם מעודן, המבקש לו ריגושים וחוויות. לא תמיד ניתן לזהות כאן אידיאליזם או אפילו סתם מוסר. אדרבה, יש גם לפעמים בריחה מחובות הדרך-ארץ במובן הפשוט של המילה, כשמרוב "רוחניות", אין הבעל תשובה מסוגל

לשטוף כלים אצל הוריו.

גם הציונות עשויה להיות נזנחת על ידי תנועת ההתקרבות. השמאלנות ההומניסטית מחד גיסא, ומשבר ההתנתקות מאידך גיסא, דוחפים את הנפשות של השבים בתשובה ושל משיביהם, לעבר חוויה דתית המתכנסת במעמקי הנפש הפרטית, שדבר אין לה עם ההכרה בכך שהי גאל את ישראל בדורנו. עולה הפופולריות של הפרשנות האינדיבידואליסטית למשנות חב"ד וברסלב, המהוות אלטרנטיבה דתית למיסטיקה המזרחית, יחד עם רתיעה ממשנתו של הרב קוק. החינוך לאידיאלים של מסירות הנפש למען הכלל הינו יותר תובעני, אך הוא הכרחי אם אין אנו רוצים להפוך לכת המתבדלת מהעשייה הלאומית, ועוד יותר חמור מזה, הפורקת מעליה את האחריות לתיקון עולם ולמסר אוניברסלי. דווקא החולשות הלאומיות דורשות מאתנו את האומץ לגלות בפני הדור את כל מלוא המסכת של האידיאלים הכלולים ביהדות, ולא להתרפק בנוסטלגיה על הווי דורות קודמים, שכשהוא עומד לבדו, ואינו רלבנטי לעידן שיבת השכינה ציונה.

י. זו רק ההתחלה

מי שיבוא במגע עם כל הנעשה עד כה ב"ראש יהודי", ב"נהורא", ב"מים", ב"לב היהודי", בדוכנים, במעייני הישועה, ב"פנים אל פנים", במכון מאיר, בגרעינים התורניים, ב"מבראשית", ב"OU" ובעוד רבים שלא הזכרתי, יתרשם שאנו עומדים מול תנועה בראשיתה, שעדיין מחפשת את דרכה, ושבכוחה לשנות את פני האומה כולה.

הנה ימים באים נאום הי' והשלחתי רעב בארץ.

לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דברי הי'.

